

Levél Maurice Thoreznak

Aimé Césaire, Martinique képviselője
Maurice Thorez, a Francia Kommunista Párt főtitkára részére

Maurice Thorez!

Mi sem volna egyszerűbb, mint felsorakoztatni a Francia Kommunista Párttal, illetve a Szovjetunió által támogatott nemzetközi kommunista mozgalommal szembeni kifogásaimat és nézeteltéréseimet.

A termés különösen bőséges volt az utóbbi időkben. Hruscsov Sztálinnal kapcsolatos kijelentései, hitem szerint, mindenkit, aki valamilyen szállal a kommunizmus eszméjéhez kötődik, óriási erővel taszítottak a döbbenet, fájdalom és szégyen mélységes bugyraiba.

A halottak, megkínzottak, kivégzettek tömegével terhelt gyászos mérleget sem a posztumusz rehabilitáció, sem az ünnepélyes temetések, sem a hivatalos beszédek nem billenthetik helyre többé. Néhány lelketlen frázis nem csillapíthatja le háborgó lelküket.

Meggyötört arcuk kudarcunk és a megaláztatásunk lidérces emlékeként a rendszer teljes egészére vet majd örökös árnyat.

És magától értetődően aligha a Francia Kommunista Párt XIV. Kongresszusán elfogadott, mindenek fölött a vezetők saját méltóságuk megőrzésére tett nevetséges kísérletét visszatükröző állásponttól várhatjuk, hogy elhessegeti aggodalmainkat és lecsillapítja háborgó, fájdalmas sebektől vérző lelkiismeretünket.

A tények sora hosszú és sűrű.

Csupán néhányat említek: Hruscsov beszámolóját Sztálin módszereiről; az államhatalom és a munkásosztály kapcsolatát a népi demokráciák többségében, ami ezekben az országokban egy olyan államkapitalizmus működését sejteti, amely a kapitalista országoktól nem sokban eltérő módon zsákmányolja ki a munkásosztályt; a testvérállamokhoz és -pártokhoz fűződő viszonyról a sztálini típusú kommunista pártok körében általánosan elfogadott álláspontot, amit jól jellemez a függetlenségi törekvései okán Jugoszláviára öt éven át záporozó szitkok áradata; azoknak a biztató jeleknek a teljes hiányát, amelyek az Orosz Kommunista Párt és a Szovjet Állam azon törekvését mutatnák, hogy a többi kommunista pártnak és szocialista államnak függetlenséget adjanak; emellett pedig az Oroszországtól

való függetlenedési szándék tökéletes hiányát a többi ország pártjai, és kimondottan a Francia Kommunista Párt esetében. Mindezek fényében kijelenthetjük, hogy – Jugoszlávia kivételével – Európa számos országában a néptől elzárkózó, hatalmat bitorló, többé semmi jót nem ígérő bürokráciának sikerült végrehajtania azt a százalmas mutatványt, hogy az emberiség sokáig dédelgetett álmát, a Szocializmust lidércnyomássá változtassa át.

Megdöbbenő, mennyire vonakodott elhatárolódni a Francia Kommunista Párt a sztálini úttól; megingathatatlan önelégültségében mennyire nem volt hajlandó elítélni sem Sztálin személyét, sem bűnös tetteihez vezető módszereit, hogy húzódozott a Sztálinnak oly kedves antidemokratikus módszerek megtagadásától. Mindezek feljogosítanak bennünket arra, hogy még a Sztálin által diktálnál is könnyörtelenebb francia sztálinizmusról beszéljünk, ami – ha a véletlen szeszélyének köszönhetően hatalmat szerez – minden bizonnyal éppolyan katasztrofális következményeket idézett volna elő Franciaországban, mint Oroszországban.

Hogyan is hallgathatnánk el csalódottságunkat?

Meglehet, a Hruscsov-jelentés megjelenésének másnapján a remény szikrája még egy pillanatra fellángolt.

Azt vártuk, hogy a Francia Kommunista Párt becsületes önkritikát gyakorol, és elhatárolódik az addig mentegetett bűnöktől. Nem megtagadást vártunk, sokkal inkább ünnepélyes újrakezdést; a Kommunista Párt második megalakulását... Le Havre-ban ehelyett nem tapasztaltunk mást, mint csökönyös ragaszkodást a múlt hibáihoz; a hazugság makacs akarását; a tévedhetetlenség abszurd gögjét. A kevélység főpapjai mind hangosabban hirdetik igazukat, miközben, ostoba módon, képtelenek túllépni önmaguk árnyékán, s így ahelyett, hogy felnőnének végre a föladathoz, felfuvalkodottságukban a szakadék szélén táncolva sem látnak tovább gyerekes cselszövéseik kusza hálóján.

Hogy létezik ez? Hiszen a kommunista pártok mindenhol mozgolódnak! Olaszország. Lengyelország. Magyarország. Kína. Az általános forrongás kellős közepén, a francia párt elégedetten bámulja tovább saját köldökét. Az idő szava e nagy nép körében soha még ily süket fülekre nem talált...

Ezek a sérelmek önmagukban is elegendők volnának, hisz egy eszménykép bukik el velük, egy teljes generáció százalmas kudarcát tanúsítva. Ám bármilyen súlyosak legyenek is, engettessék meg, hogy néhány, színesbőrű mivoltomból fakadó megjegyzéssel egészítsem ki a sort.

Mondjuk ki világosan: az események fényében (és az önmagukat szocialistának nevező országokban lezajlott, sőt vélhetőleg jelenleg is zajló, szégyenletes antiszemita gyakorlatra vonatkozó reflexió alapján) arra a meggyőződésre jutottam, hogy az ilyenformán megvalósult kom-

munizmus útjai nem a mi útjaink, egészen egyszerűen nem lehetnek a mi útjaink.

Legfőbb érve a következő: mi, színesbőrűek, a történelmi fejlődés jelen szakaszában végre teljes mértékben ráébredtünk saját egyediségünkre, amit teljeskörűen vállalni is szándékozunk az ebből a tudatra ébredésből fakadó valamennyi felelősségi körben és területen.

A „világban elfoglalt helyzetünk” egyedisége okán, ami semmi más-sal össze nem teveszthető.

Problémáink egyedisége okán, amelyek semmilyen más problémák-hoz nem foghatók.

Rettenetes fordulatokkal szaggatott történelmünk egyedisége okán.

Kultúránk egyedisége okán, amelyet mind valódibbnak kívánunk megélni.

Mi más következhetne ebből, mint hogy a jövő felé vezető utunk, vagyis minden területen: akár a politikában, akár a kultúrában köve-tett utunk nem lehet készen kapott; felfedezésük és kijelölésük a mi dolgunk, ez a feladat csakis ránk tartozik. Elegendő annyit mondani, hogy szilárd meggyőződésünk szerint, kérdéseink, amiket nevez-hetnének akár gyarmati kérdésnek is, nem kezelhetők egy fontosabb egész részeként, egy olyan elem gyanánt, amely felett el lehet siklani, vagy a nélkülünk felvázolt általános helyzetképhez képest másoknak igazságosnak tetsző módon kompromisszumot kötni...

Nem titok, hogy ezzel a Francia Kommunista Párt Algériával kapcsola-tos szavazására utalok: arra a szavazásra, amellyel a párt teljhatal-mat adott a Guy Mollet–Lacoste kormánynak az észak-afrikai politika vonatkozásában – nincs semmiféle biztosítékunk arra nézve, hogy a jövőben ne születhetnének ehhez hasonló döntések. Az azonban bizo-nyos, hogy harcunk, a gyarmati népek gyarmotosítás ellen vívott harca, a színesbőrű népek rasszizmus ellen vívott harca jóval összetettebb – vagy legalábbis egészen más természetű, mint a francia munkás harca a francia kapitalizmus ellen, és soha, semmilyen körülmények között nem tekinthető az előbbi az utóbbi részének vagy elemének.

Számos alkalommal eltöprengtem azon, hogy vajon a miénkhez hasonló rurális társadalmakban, a paraszti társadalmakban, ahol a munkásosztály oly parányi, és ahol mindazonáltal a középosztály – valóságos méretétől függetlenül – jelentős politikai hatalommal bír, a politikai és társadalmi viszonyokat figyelembe véve, nem működne-e sokkal hatékonyabban egy elszigetelten működő kommunista szerve-zet (sokkal inkább, mint az anyaország kommunista pártjával szövete-séges vagy teljesen alávetett viszonyban álló kommunista szervezet). Kérdéses az is, hogy ahelyett, hogy egy kizárólagos ideológia nevében eleve elzárkózunk mindenkitől – legyen az illető bármily tisztességes és talpig gyarmatosítás-ellenes – nem kellene-e inkább a lehető legtagabb és legrugalmasabb szervezeti forma felé törekedni, egy olyan szerve-zeti formát létrehozni, ami egy szűk réteg diktálta irányítás helyett mind

nagyobb tömegeknek adhatna lendületet. Egy olyan szervezeti formát kidolgozni, ahol a marxistákat nem elhallgattatnák, hanem a jelenleg rájuk osztott megosztó szerep helyett visszakapnák felrázó, inspiráló, irányító voltukat.

Az a zsákutca, amelyikben az Antillákon a választási sikerek ellenére is vergődünk, választ ad a kérdésemre: a szűk helyett a széleset választom; azt a mozgalmat, ami vállalva állít bennünket egymás mellé másokkal, nem pedig azt, ami magunkra hagy; azt választom, amelyik egyesíti az energiákat, nem pedig azt, amelyik felekezetekre, szektákra, egyházakra szaggat; azt, amelyik teret ad a teremtő energiának, nem pedig azt, amelyik irányítani akarja, hogy ezzel végül megsemmisítse.

Ma Európában a baloldali erők egységre törekednek; a haladó mozgalom széthullott darabjai mintha újra összeformának, és kétségtelen, hogy ennek a törekvésnek senki sem állhat útjába, amennyiben a sztálinista kommunista pártok végre elhatározzák, hogy a Sztálintól örökölt előítéletek, szokások és módszerek terhétől mindörökre megszabadulnak.

Nem vitás, hogy ebben az esetben a többi baloldali pártban az egység ellen szólók elveszítik tiltakozásuk valamennyi okát, ürügyét, így végül az ellenzők elszigetelődnek, hatalmuk pedig alaposan meggyengül.

Mi okunk volna tehát, hogy országunkban, ahol a széthúzás a legtöbb esetben mesterséges és kívülről eredő, az európai megosztottság helyi politikában tükröződő mása csupán, miért is ne áldoznánk fel mindent, minden másodlagos fontosságút annak oltárán, hogy megtaláljunk a legfontosabbhoz: erőnk forrásáért és a jövőbe vetett hitünk zálogáért – a testvérek, elvtársak közötti egységért.

Maga az élet ad válaszokat. Vessünk csak egy pillantást arra, hogyan söpör végig a fekete országokon az egység eszméjének fuwallata! Nézzük csak, hogy szövődik újra a felfeslett szövet! A tapasztalat, e verejtékkel szerzett tapasztalat arra tanított minket, hogy egyetlen valóban hatékony, nem kicsorbult élű fegyverünk lehet: az egység fegyvere, a gyarmatosítás ellenzőinek egységesült törekvése, az anyaországi pártok közt tátongó szakadékot majmoló szétaprózottságunk pedig gyengeségünkkel és kudarcainkkal fonódik elválaszthatatlanul össze.

Hiszek a fekete bőrű népek energiájában és szenvedélyében, hiszek abban, hogy sem erőben, sem teremtő képzeletben nem szenvednek hiányt, ám sorvadásra ítéltetnek minden készen kapott, nem nekik, nem általuk épített, nem a csak általuk meghatározható célok elérésére rendeltetett szervezetben.

A cél nem a magányos, a szövetség valamennyi formáját gőgösen elvető küzdelem. Azonban különbséget kell tennünk szövetség és alárendeltség, érközösség és az érdekek feladása között. Márpedig szemmel láthatólag éppen ezek fenyegetnek bennünket a Francia

Kommunista Párt némely tagjának megrögzött beolvasztási szándékában, a tudatuk mélyén munkáló idegengyűlöletben, a Nyugat általános felsőbbrendűségéről alkotott, az európai polgársággal közös, alapvető meggyőződésében; abban a vélekedésükben, hogy az Európában lezajlott fejlődés az egyetlen lehetséges és kívánatos út, így tehát a világ egészének ezen kell haladnia; röviden tehát a nagybetűs Civilizációba és a nagybetűs Haladásba vetett, ritkán bevallott, ám annál valószínűbb hitükben (ami az általuk megvetően „kulturális relativizmus”-nak nevezett jelenséggel szembeni, a párt nevében unos-untalan dogmákat gyártó értelmiség körében tetőpontra hágó ellenségességükben testesül meg).

Tegyük hozzá, hogy a francia kommunisták a legjobb iskolába jártak. Sztálin iskolájába. Márpedig a szocialista gondolkodásmódba Sztálin hozta vissza a „haladó” és az „elmaradott” népek közti különbségtételt. Ahogy a haladó nép, nevezetesen a Nagy Oroszok abbéli feladatáról beszél, hogy a lemaradottak felzárkózását segítse, nehéz belátni, hogy mennyiben különbözik ez a gyarmatosító paternalizmus törekvéseitől.

Sztálin és hívei esetében talán nem paternalizmusról van szó, ám kétségkívül egy ahhoz megtévesztésig hasonlító jelenségről.

Nevezzük ezt egy új fogalommal „fraternalizmus”-nak.

Mert mi másról is lenne szó, mint egy nagy, saját felsőbbbségétől és tapasztalatától bódult testvéréről, aki (sajnos, néha fájó durvasággal) kézen fog bennünket, hogy az Ész és a Haladás felé vezető úton vezesse lépteinket.

Márpedig mi pontosan ezt szeretnénk elkerülni. Nem kérünk többé belőle.

Bár azt akarjuk, hogy társadalmunk a fejlődés következő szintjére léphessen, tegye ezt inkább magától, belső haladástól diktálva, saját szükségétől hajtva, organikusan, anélkül, hogy bármilyen kívülről jövő hatás eltérítené, kiforgatná vagy veszélyeztetné természetes irányát.

Mindezek fényében nyilvánvaló, hogy senki másra nem bízhatjuk, hogy helyettünk gondolkodjon, hogy helyettünk keresse a megoldást, hogy többé nem fogadhatjuk el, hogy bárki – legyen az akár a legjobb barátaink egyike – álljon jót értünk. Amennyiben a haladó politika célja valóban a gyarmati népek szabadságának visszaadása, akkor minimálisan elvárható, hogy a haladó pártok tevékenységükkel ne menjenek szembe nap nap után a saját maguk által kitűzött céllal, ne tiporják lábbal újra és újra ezt az alapvetést, a majdani szabadság azon szervezeti és mentális alapjait, amelyek végső soron egyetlen feltételre vezethetők vissza: a kezdeményezés jogára.

Azt hiszem, eleget mondtam ahhoz, hogy világossá váljon: se a marxizmust, se a kommunizmust nem kívánom megtagadni, sokkal inkább a marxizmus és a kommunizmus némelyeknél tapasztalt gyakorlati módozatait kárhoztatom. Nem akarok mást, mint hogy a marxizmus és a kommunizmus a fekete bőrű népeket szolgálja, ahelyett, hogy a

fekete bőrű népek szolgálnák a marxizmust és a kommunizmust. Hogy az elmélet és a mozgalom legyen az emberért, ne pedig az ember az elméletért és a mozgalomért. Magától értetődik, hogy mindez nem kizárólag a kommunistákra vonatkozik. Lehetnék keresztény vagy muzulmán: akkor is hasonlóképpen szólnék. Az elmélet csak értünk, általunk értelmezve, csak ránk szabva nyerhet értelmet. Olyan magától értetődőnek tűnik ez! Pedig valójában minden, csak nem magától értetődő.

Valóságos kopernikuszi fordulatra van szükség, olyan mélyen gyökerезik az a megszokás az európai szélsőjobbaldaltól a szélsőbaloldali valamennyi párt gondolkodásában, minden téren, hogy helyettünk cselekedjenek, rendelkezzenek, gondolkodjanak – vagyis hogy megfosszanak bennünket az imént említett kezdeményezés jogától, ami végeredményben a személyiséghez való jogot jelenti.

A kérdés valódi veleje ebben áll.

Létezik olyan, hogy kínai kommunizmus. Behatóbb ismeretek nélkül is inkább kedvezően vélekedem róla. Azt remélem, hogy sikerül majd elkerülnie az európai kommunizmust eltorzító szörnyű hibákat. Még ennél is nagyobb várakozással tekintek azonban az afrikai kommunizmus kibontakozása és szárbá szökkenése elé, ami minden bizonnyal hasznos, értékes, eredeti megoldásokat kínálna, érett bölcsessége tovább árnyalná, helyenként talán új elemekkel bővítené a kommunista doktrínát.

Soha nem ölthet azonban testet Afrika, Madagaszkár, vagy éppen az Antillák kommunizmusa, amíg az anyaország számára kényelmesebb, ha a sajátját erőlteti ránk. Soha nem bontakozhat ki Afrika, Madagaszkár vagy az Antillák saját iránya, mert a Francia Kommunista Párt a gyarmati népekkel szembeni feladatának érzi, hogy megfellebbezhetetlen tanítójuk legyen, és még a francia kommunisták gyarmatosításellenessége is annak a gyarmatosításnak a stigmáitól terhes, ami ellen harcba szállnak. A Franciaországtól függő gyarmati országoknak soha nem lesz saját kommunista útja, amíg a rue Oudinot-i minisztériummal¹ tökéletes egyetértésben, a Francia Kommunista Párt gyarmati szekciójának a rue Saint-Georges-ban működő irodája missziós területként vagy mandátum alatt lévőként kezeli a gyarmati országokat. Kiindulópontunkhoz visszatérve, azt kell mondanunk, hogy kettős kudarc árnyéka vetül ránk. Az egyik, nevezetesen a kapitalizmus bukása már régóta nyilvánvalóvá vált. A másik, rémületes tévedés azonban az, hogy oly sokáig hittünk valamit szocializmusnak, ami pedig a sztálinizmus volt. A zsákutca, amiben jelenleg a világ vergődik, ennek a tévedésnek a következménye.

¹ Tengeren túli ügyekért felelős minisztérium a párizsi rue Oudinot-ban (– a ford.)

Mindez csak egyetlen dolgot jelenthet: nem azt, hogy nincs kiút, hanem azt, hogy itt az ideje letérni a régi utakról. Azokról, amelyek a személynyvesztéshez, a zsarnoksághoz, a bűnökhoz vezettek.

Nem mondhatok mást: nem elégedhetünk meg többé azzal, hogy mások politikájának bábjai legyünk. Hogy mások tipródását szemléljük, végrehajtsuk számításait, ápoljuk a lelkiismeretét vagy érveinek útvesztőjén bolyongjunk.

Eljött a mi, saját időnk.

Mindaz, amit a feketékre vonatkoztatva elmondtam, nem csupán a feketékre érvényes. Nincs minden veszve, még a Sztálin által Európa egyes szegleteiben életre hívott szocializmus sem, amennyiben a kezdeményezés jogát visszakapja az a nép, amely ezidáig csak elszenvedte; ha a hatalom visszakerül a nép kezébe, és ott is marad. Nem titkolom, hogy a Lengyelországban zajló forrongás éppen ezért mekkora örömmel és reménnyel tölti meg a szívemet.

Engedtessek meg, hogy külön is szót ejtsek nehéz sorsú országomról, Martinique-ről.

Sajnálattal kell megállapítanom, hogy a Francia Kommunista Párt teljes alkalmatlanságról tesz tanúbizonyságot abban a tekintetben, hogy az utópiákon túl bármilyen perspektívát szolgáltatson számára; sőt, a Francia Kommunista Párt soha nem is törekedett erre különösképpen, lévén mindig csupán egy összességében téves globális stratégia részeként tekintett ránk.

Meg kell állapítanom azt is, hogy a kommunizmus az asszimilációval sikeresen hurkolt kötelet a nyaka köré, szigetelte el [Martinique-ot] a Karib-medencében, és zárta szigetszerű gettóba, elvágva az Antillák többi országától, amelyek tapasztalata pedig egyszerre lehetett volna tanulságos és gyümölcsöző (hiszen a miénkhez hasonló problémákkal kell szembenéznük, demokratikus fejlődésük pedig megzabolázhatatlan); hogy a kommunizmus sikerrel szigetelt el bennünket Fekete Afrikától, amelynek fejlődése a miénkkel éppen ellenkező irányba mutat. Márpedig sokkal inkább a kultúránk és civilizációnk bölcsőjét jelentő Fekete-Afrikától várom az Antillák újjáalkotását, mint az elidegenedésünk fölött bábáskodó Európától. Igen, az Antillák egyedül Afrika által kelhetnek új életre és válhatnak önmagukká.

Jól tudom: együttműködésünkért cserébe miénk az összetartozás érzése: a francia néppel, a francia proletariátussal, és a kommunizmuson keresztül a világ összes proletárjával. Mindezt nem tagadom. Nem akarom azonban ezt a szolidaritást elméleti szintre emelni. Nincsenek eleve adott szövetségesek, csak olyanok, akiket az adott hely, idő és a dolgok természete egymás mellé rendel. Márpedig ha a francia proletariátussal érzett összetartozásunk kizárólagos jellegű, ha elfed vagy megakadályoz más, szükséges és természetes, legítim és termékeny szövetségeket, ha a kommunizmus feldúlja legéltetőbb, Afrikával egyesítő barátságunkat, akkor nem mondhatok mást, mint

hogy a kommunizmus ugyancsak rossz szolgálatot tett nekünk azáltal, hogy az élő Testvériséget olyasvalamire cseréltette le velünk, ami vélhetőleg a legtestetlenebb absztrakciók közé sorolható csupán. Mielőtt bárki provincializmussal vádolna: nem zárkózom korlátozott partikularizmusba, ugyanakkor az univerzalizmus tágas ürességében sem kívánok elveszni.

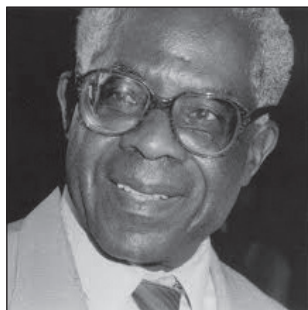
A talajt két módon veszíthetjük el a lábunk alól: az egyediben megrekedve vagy az általánosban felhígulva.

Az én univerzálisról alkotott elképzelésem az egyediségben gazdag egyetemesség koncepciója, a partikularítások elmélyülését és egymás mellett létezését jelenti. Mit kell tehát tennünk? Teremtő türelemmel és lankadatlan erővel kell újraalkotnunk mindazt, ami tönkrement: erőt kell találnunk ahhoz, hogy a követés helyett valami újat hozzunk létre, legyen erőnk „kitalálni” a saját utunkat és sutba vágni azokat a készen kapott, megkövesedett mintákat, amelyek gúzsba kötnek. Összegezve tehát, úgy ítéljük meg, hogy feladatunk nem más, mint törekvéseink egyesítése a valóság és az igazságosság oldalán állókkal, olyan szervezetek létrehozása érdekében, amelyek tisztességgel és hatékonyan támogatják a fekete bőrű népeket a jelenért és a jövőért vívott harcokban: az igazságért, a kultúráért, a méltóságért és a szabadságért folytatott küzdelmükben. Olyan szervezeteket, amelyek képesek valamennyi területen felkészíteni őket arra, hogy önállóan viselhessék azt a súlyos felelősséget, amelyet a történelem oly kíméletlenül rájuk mér.

A fentiek ismeretében kérem, hogy fogadja el kilépésemet a Francia Kommunista Párt tagjainak sorából.

Aimé Césaire,

Párizs, 1956. október 24.

Aimé Césaire